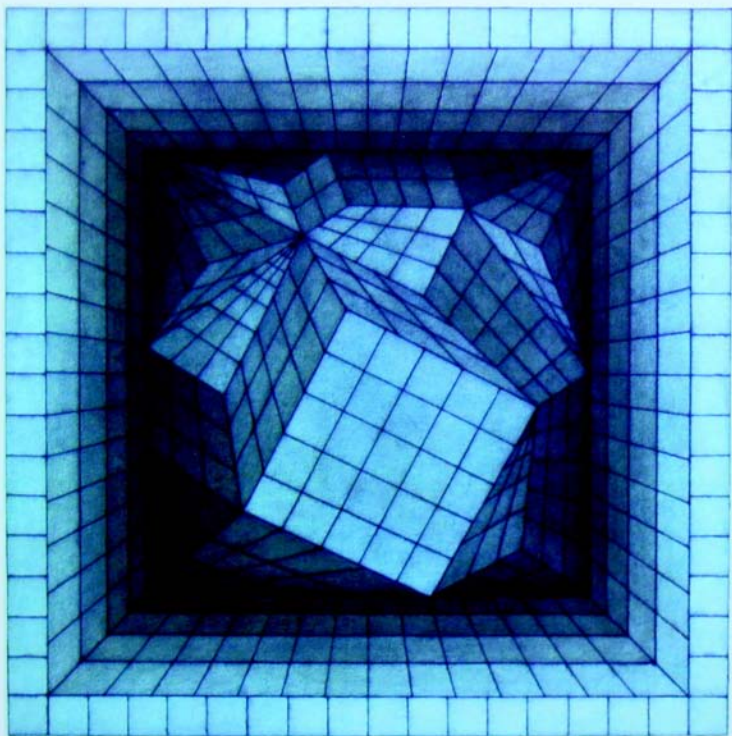

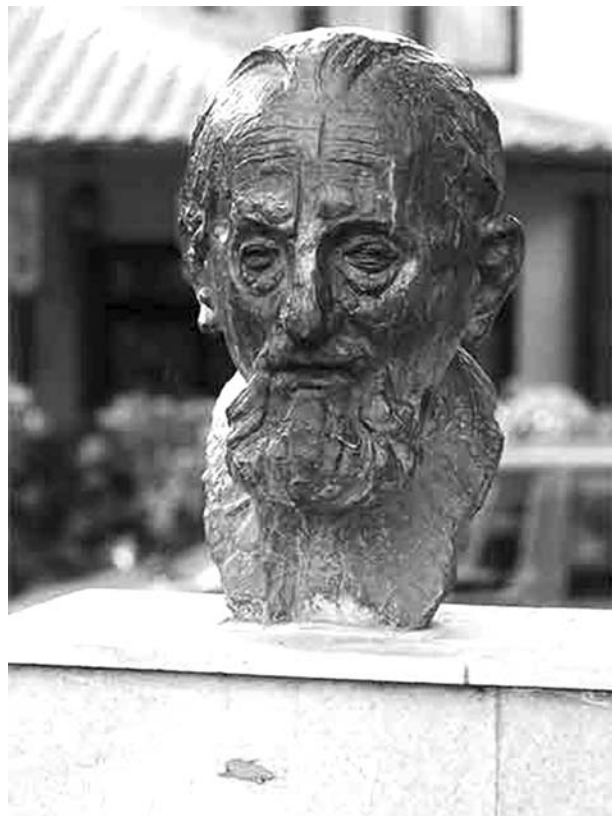
ПАНЧЕВАЧКО ЧИТАЛИШТЕ

Часопис Градске библиотеке Панчево, година IV, број 7, новембар 2005.

Руско наслеђе у српској култури

Аутобиографија Владимира Мошина

Биста Владимира Мошина у Струги

У Завичајном фонду Градске библиотеке у Панчеву одавно се налази вредан рукопис, *Аутобиографија* Владимира Алексејевича Мошина, научника који припада руској емиграцији с почетка двадесетог века. Рођен у Санкт Петербургу 1894, палеограф, византолог, слависта, студирао је у Петрограду, Тифлису и Кијеву. Емигрирао је у Краљевину СХС 1920. године, дипломирао на Загребачком универзитету и предавао византологију на универзитету у Београду и на Филозофском факултету у Скопљу, био је директор архива Југословенске академије знаности и умјетности у Загребу. Аутор је многих научних студија, коментатор и издавач споменика словенске писмености на Балкану. Његов научни рад протеже се на готово цео бивши југословенски простор, а у једном периоду живота и рада (од

1931. до 1939), у време када је сарађивао са познатим именима у науци – византолозима на Београдском универзитету, Острогорским и Соловјовим, живео је и радио у Панчеву.

Познато је да о овом рукопису *Аутобиографија* (*Мемоарима*) В. А. Мошина пише Рима Владимировна Булатова у тексту „Оснивач југословенске палеографске науке – В. А. Мошина”. Рад је објављен у Москви 1996. године у зборнику *Руска емиграција у Југославији*. У једној од фусота она пише: „При писању овог текста користила сам необјављене ‘Мемоаре’ В. А. Мошина (куцано на машини, 223 стране). ‘Мемоари’ обухватају Мошинов живот од детињства до 1980. године. Он их је писао више година. Владимир Алексејевич их је диктирао пре свега својој сестри Галини Алексејевној и другим блиским пријатељима. И ја сам имала срећу да будем ‘писац’ ових ‘Мемоара’ у марту 1979. године у Москви. Године 1984. добила сам на поклон од Владимира Алексејевича један примерак (од постојећа четири) са десетиним његових писама мени, као драго сведочанство о његовом присуству у мојој судбини и заједничком дружењу.” *Аутобиографија* В. А. Мошина, која је коришћена за писање овог приказа, пронађена је у заоставштини Сергеја Тројицког, и вероватно је један од четири примерка о којима пише Рима Владимировна Булатова, имајући у виду да је В. Мошин био близак пријатељ С. Тројицког. Она се сада налази у приватној збирци колекционара старих књига и докумената Љубомира Бошкова из Баваништа, а фотокопија истог рукописа у Завичајном фонду Градске библиотеке у Панчеву.

У првом поглављу „Семейные портреты” („Породични портрети”), којим *Аутобиографија* почиње, Мошин пише о потресном првом сусрету са мајком после много година проведених у емиграцији, затим описује своје детињство у Санкт Петербургу, даје портрет свога оца Алексеја Николајевича који је био у служби личног секретара једног од врло утицајних љу-

ди последњих година владавине императора Александра III, али који је свом својом душом припадао друштву руских уметника, био је близак са Чеховим, Толстојем, водио је преписку са Сјенкјевичем, добро је познавао Куприна. Његова мајка такође је у потпуности припадала том друштву уметника, а ту је и Мошин стекао своја прва искуства о уметности и животу. Децу је у породици, по старој руској традицији, васпитала бабушка, захваљујући којој је Мошин рано научио црквенословенски језик. Њему су црквене књиге постале блиске и драге колико и руска литература. Мошин је 1904. уписао Прву гимназију у Санкт Петербургу (ниже школовање у Русији није било обавезно; већина деце одмах се уписивала у први разред средње школе). Те прве године његовог школовања за Русију су биле године великих потреса: у зиму 1904. почео је рат са Јапаном, 1905. револуција...

Школовање на универзитету Мошин је започео на Историјском одељењу Филолошког факултета у Санкт Петербургу 1913. године. Састав професора универзитета био је, како он сам каже, у буквалном смислу речи блистав. Слушао је предавања С. Ф. Платонова, А. А. Васиљева, А. Е. Преснјакова, А. И. Веденског... Што се тиче друштвене и политичке ситуације, од 1914. године (после Сарајевског атентата), цело руско друштво захватио је порив братско-словенске солидарности. Антигерманске демонстрације слободно су се одржавале у Москви и Петербургу. Петербург је тешко преживљавао вести о поразу руског корпуса у источној Пруској, где је страшне губитке доживела петербуршка гардијска коњица. У таквој општој ситуацији добровољачки порив захватио је и Мошина, па се он нашао у униформи, међу добровољцима, и, благословљен од родбине, упућен је у Брусиловску армију која је тада ратовала у Галицији. „Довели су нас до Љвова и одатле покренули смо се на север, кроз Јарослављ, где је наша дивизија ступила у бој са Аустријанцима. За учешће у тим биткама награђен сам Георгијевском медаљом. У то време мој отац је служио у штабу Кијевског војног округа и 1915. године моја породица се преселила у Кијев... ја сам ступио у Прву кијевску школу заставника (прапоршчика). Након завршетка школе добио сам прекоманду за резервни батаљон који се тада налазио у Полтави. Крајем октобра био сам прекомандован на кавкаски фронт.”² За подвиге на кавкаском бојишту Мошин је одликован орденом Свете Ане четвртог степена и Светог Станислава

трећег степена. Касније, по посебном указу командира пука, место ордена Светог Георгија добио је орден Светог Владимира четвртог степена с мачевима. Искуство у борбама које су однеле много младих живота, за Мошина је имало посебан унутрашњи смисао о коме је он писао: „Присуство смрти и потпуна зависност од простог случаја створило је код мене осећање бесмисла и моје личне немоћи да спасим људски живот. Ја о томе нисам никоме говорио, али идући на челу чете у бој нисам потезао оружје. Патио сам када сам видео убијене и своје и противнике, жалио сам рањене и Русе и Турке.”

Политички догађаји у Русији у току зиме 1917/1918. године одвијали су се брзином стихије. У процесу распада руске државе оформљена је Украјинска држава, са бившим кавалеријским официром, хетманом Скоропадским на челу, под политичким протекторатом Немачке. Мошин се 1918. године, као и многи Руси који су бежали од револуције, нашао у Кијеву. Град је живео животом дореволуционарне Русије, ту су нашли уточиште многи петроградски научници. Са обнављањем семестра на Историјском одељењу Историјско-филолошког факултета Мошин се уписао и на, у то време тек основан, Кијевски археолошки институт, тако да је успоставио сарадњу са значајним кијевским историчарима, филозофима и археолозима. Ту је стекао прво искуство у методици каталогизације рукописа и старих и ретких књига (старопечатних), као и знање из археологије и палеографичке радећи са познатим именима, а на археолошким ископавањима под руководством Наталије Дмитријевне Полонске. У јануару 1919. Црвена армија је заузела Кијев и у граду је успостављена совјетска власт, а већ у августу исте године у Кијев је ушао генерал Бредов са Добровољачком армијом. Након мобилизације бивших официра, Мошин је доспео у редове тек основане Телесне гарде. О добровољачком покрету тада је изрекао суд: „Видео сам одсуство јасне политичке идеје у руководству, политичку неписменост код већине официрског кадра и унутрашњу несигурност организма армије уз потпуну равнодушност а чешће и непријатељски однос сеоског становништва према контрареволуционарној војсци.”³ Добровољачки фронт је почетком 1920. године пробијен и почела је тешка евакуација. Мошин је успео да се са женом Ољом укрца на теретни брод „Аскољд”. „За неколико дана смо стигли до Константинопоља, гледајући са места на коме смо били усидрени на светла источне престонице и тражећи у тами контуре наше

напуштене домовине, тешко проживљавајући судбински моменат расанка са оцабином постављали смо себи питања... Да ли ћемо се вратити?.. Када?.. Куда идемо?.. Зашто?.. Оља је плакала. Млади су бодро стремили новој будућности, весело тврдећи 'за годину дана бићемо поново код куће' а ја сам знао да нећемо. Можда чак никада. Може бити за пет година, нови живот нас чека, но ипак вероватно много касније."

Нове 1921. године, 3. јануара, Мошин је са супругом возом стигао до Копривнице, а већ у августу добио је посао у Гимназији, где је предавао историју и географију. У то време Мошин се повезао са руским академским организацијама у Југославији, са Београдским друштвом руских научника, чији је председник тада био Јевгениј Васиљевич Спекторски (пре одласка у емиграцију био је ректор Кијевског универзитета). У оквиру пружања помоћи руској универзитетској омладини, која није успела због избијања рата и потом револуције, да заврши школовање у Русији, руска академска организација у Југославији (улазила у састав општег савеза руских научника у иностранству) израдила је општа правила о полагању државних испита по закону и статуту бивших руских универзитета. Већ 1922. године Мошин је положио тај испит. Захваљујући подршци Александра Љвовича Погодина, појавили су се његови први штампани радови, а уследио је и излазак на међународну научну сцену присуством на Другом међународном скупу у Београду 1927. године. Овај скуп је окупио око 300 учесника из скоро свих европских држава – из Београда 13 руских научника који су живели у Југославији. Мошин је 1928. године учествовао на четвртом заседању руских академских организација, одржаном у исто време када и конгрес руских писаца у Београду. Исте године у пролеће Мошин је на Загребачком универзитету одбранио докторску дисертацију (*О норманској колонизацији на Црном мору*), а 1929. је почела његова сарадња са Семинаром И. П. Кондакова у Прагу, са византолозима и историчарима уметности Н. П. Тољем, Н. С. Окуњевим, Д. А. Расовским и Г. А. Острогорским. Следећа, 1930. година, може се сматрати прекретницом у Мошиновом научном раду. До тада се науком бавио, како сам каже, из знатижеље и научне љубопитљивости, а те године, учешћем на Трећем византолошком симпозијуму у Атини, представио се радом о Кембричком хазарском документу. Његова универзитетска каријера по-

чела је 1931. године, када је на универзитету у Скопљу добио место предавача историје Византије и Рима.

Четири године немачке окупације Мошин је провео у Београду на месту професора историје у Руској мушкој гимназији у Београду. У то време је Руски дом (са великом руском библиотеком и вредним руским издањима и скоро свом емигрантском литературом која је излазила у целом свету) са научним и друштвеним организацијама, Руским научним институтом, двома руским гимназијама (мушком и женском), добио улогу главног центра окупљања руске емиграције. Други центар руског духовног живота у годинама окупације постала је београдска Руска црква, саздана првих дана боравка руске емиграције у Београду. У складу са потребама и тежњама руског становништва ка цркви, уз благослов митрополита Антонија, Руска црква у Београду је ради популаризације знања догматског богословља, историје Руске цркве и канонског права организовала богословске курсеве. По завршеном богословском курсу, Мошин је рукоположен у ђакона.

После рата, у лето 1947. године, када је обновљен рад научних институција које су улазиле у састав Академије наука, В. А. Мошину је понуђено место научног сарадника у Историјском институту, али је он тада већ успоставио и везе са Загребачком академијом наука (преко професора Хенриха Барића и академика-слависте Стјепана Ившића), која је управо била обновљена под називом Југославенска академија знаности и умјетности. Већ у јесен Мошин се нашао на овом месту. У марту 1948. године породица Мошин се преселила у Загреб.

Архив Академије у Загребу, за чијег је директора постављен, био је у саставу Института историје. Развијање Института у првих двадесет година, организација, његов персонални састав и програм рада текао је на основу Архива, под непосредним руководством Мошина, по његовим плановима и сталним консултацијама. Ступајући на дужност у Архив, први и основни задатак за Мошина била је систематизација и детаљно описивање свог материјала у Архиву и подела на два основна сектора: збирку словенских рукописа и збирку рукописа и других правних аката који су написани на латинском језику. Тај огроман број старих докумената сакупљен је у току последње трећине 19. и првих десет година 20. века из

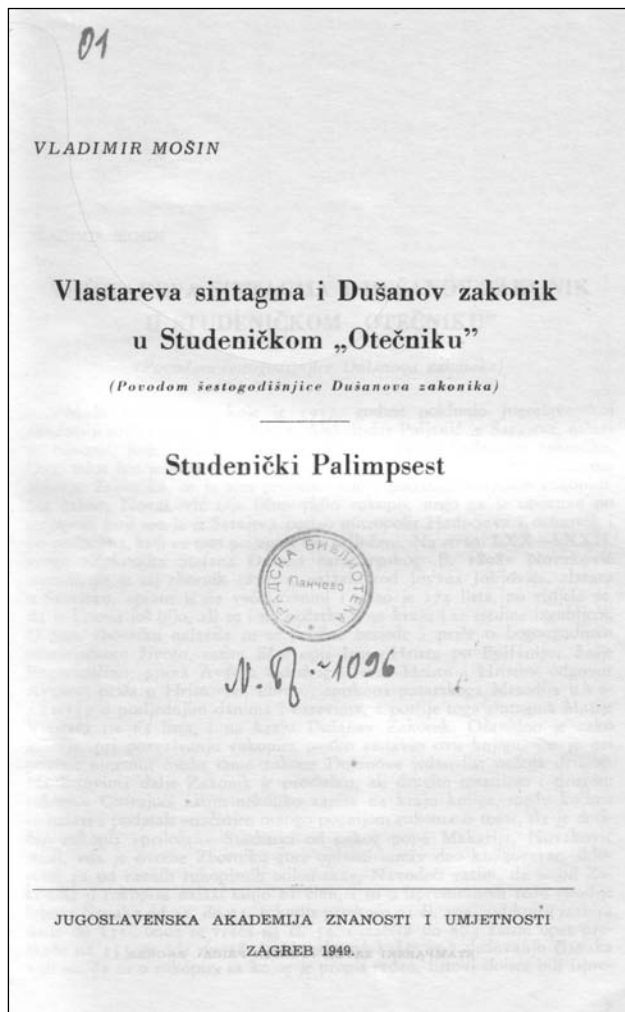
приватних архива хрватских аристократских породица, које нису хтеле да уступе своје архиве тадашњем Државном архиву који се налазио под мађарском државном управом (своје архиве предали су Југословенској академији наука). Детаљна каталогизација овог материјала захтевала је посебан стручни кадар, образоване научнике за опис колекција ћирилских и глагољских рукописа и образоване историчаре и правнике који су морали да познају латински језик и помоћне историјске дисциплине. Првих година после рата у новој Југославији било је веома тешко наћи такве стручњаке. Рад на словенским ћирилским рукописима Мошин је преузео на себе, са обавезом да лично филолошки обучи своје ближе сараднике, док је за глагољски сектор руководство Академије позвало слависту Вјекослава Штефанића. Што се тиче класичног латинског сектора, Мошин је успео да организује групу стручњака под непосредним руководством Антона Мајера. У то време основан је и нови Институт старословенског језика и глагољске писмености на чијем је челу био Светозар Ритиг. У рад овог

института укључио се и Мошин, а већ 1952. године излазе истовремено два гласила *Слово* и *Радови старословенског института*, у којима је Мошин редовно објављивао своје радове.

Чак и заслуга за оснивање научне библиотеке при Историјском институту с правом се може приписати В. А. Мошину. У оквиру ангажовања на формирању и раду библиотеке Мошин је успео да организује рад књиговезнице, конзервацију ретких старих књига, а касније конзервацију и рестаурацију старих рукописа. Тај посао се тако развио да је довео до оснивања једне специјалне лабораторије за рестаурацију и конзервацију рукописа.

На вест о проналаску нове машине за рестаурацију трулог папира путем ламинације, Мошин је успео да преко професора Крајчиновића добије из Америке проспект америчког апарата и затим да са руским инжењерима из загребачке фабрике папира Владимиром Павловичем и Иваном Рибкином направи нову, савременију машину (апарат) коју је касније произвела загребачка фабрика „Електротехна”. На тај начин је загребачка лабораторија за конзервацију и рестаурацију старих рукописа В. А. Мошина постала позната и изван граница Југославије. У то време је, на Мошинову иницијативу, покренута научна едиција под насловом *Зборник Института историје Југословенске академије знаности и умјетности*. У првом броју Зборника, који је изашао 1954. године, Мошин је објавио свој рад „Филигранологија као помоћна научна дисциплина”, који је изазвао праву сензацију у круговима југословенских историчара за које је ова млада наука, настала радом Швајцарца Шарла Брика и Руса Николаја Лихачова (првих година 20. века), била потпуно непозната.

Један значајан Мошинов рад односи се на систематску регистрацију других рукописних зборника у Хрватској, а затим и у другим републикама, посебно у Историјском архиву Дубровника, Загребу, Котору и градовима на далматинској обали. Тај обиман материјал који је Мошин прикупио штампан је 1957. године у раду *Филиграну XII-XIV век* са француским текстом, а као резултат вишегодишњег рада у Дубровачком архиву настао је рад „Водени знаци Дубровачког архива”, објављен у *Зборнику Јарослава Шидака* у Загребу. У овом периоду Мошин је урадио и каталогски опис личног архива Валтазара Богишића, теоретичара и историчара права (који је једно време предавао право на универзитету у Одеси).

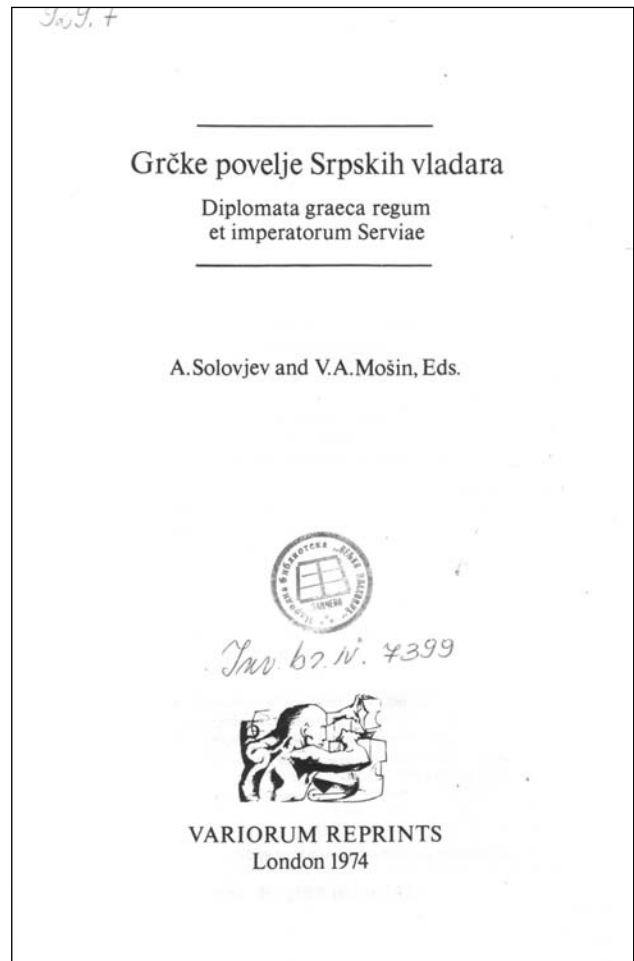

Успостављање значајне сарадње са македонским филолозима почело је 1952. године, онда када је Мошин објавио *Албум рукописа Југословенске академије*, у коме је веома смело руски термин македонског одељка бугарских текстова заменио термином македонске рецензије. То је довело до сусрета В. А. Мошина са првим председником Македонске академије наука Блажом Конеским, после чега је Мошин урадио фототипско издање старог македонског текста *Јеванђеље попа Јована*, са уводним филолошким текстом, а као прву књигу из серије „Стари текстови македонског језика”. То издање, штампано 1954. године, имало је огроман значај за македонску науку. Као резултат даље сарадње и рада у Македонији 1961. године, поводом међународног византолошког симпозијума, настао је његов рад *Охридски зборник грчких рукописа*, а изложба грчких рукописа са научним коментарима, која је том приликом била припремљена, изазвала је дивљење светски познатих имена, Марсела Ишара и Франсоа Алка.

Када су са Русијом (СССР) нормализовани односи после кризе у време ИБ-а, Мошин је у неколико наврата путовао у Москву и Лењинград. Године 1957. је радио истраживање зборника јужнословенских рукописа и копирања водених знакова за албум на коме је радио. На таквом једном путовању Мошин је био и 1958. године. Успостављене везе и сарадња са руском науком омогућиле су му сарадњу у руској научној периодици и већ 1958. године у московском часопису *Словени* штампан је његов рад „Уз историју односа руске и јужнословенске писмености”, а 1950-1960 године у часопису *Византијски временик* објављен је његов велики рад „Српска редакција Синодика у недељу православља”.

Једним значајним периодом живота и рада В. А. Мошина може се сматрати његов рад у Народној библиотеци у Београду, који је почео 1961. године. У прво време његовог преласка у Београд била је при Министарству културе основана археографска комисија, са задатком да се организује систематски рад на опису словенских рукописа у Србији и другим републикама. Но, главни задатак Комисије било је организовање научног археографског центра, што је и остварено 1961. године оснивањем посебног Археографског одељења у оквиру Народне библиотеке који је у почетку носио назив Одељење за опис и регистрацију словенских рукописа. Од првог дана рада Одељења почео је опис колекција рукописа

који су били на располагању. При опису сваког рукописа, написаном на папиру, рађено је детаљно копирање свих пронађених водених знакова и њихово разврставање и тумачење по албумима. Поред овог дела посла, Мошин је повремено организовао курсеве и предавања из палеографије. Значај филигранологије за датирање рукописа писаних на папиру био је повод да се тај материјал издвоји у посебан сектор. Поред формирања посебне колекције копија које су прецртане са оригинала у одељењу Народне библиотеке, захваљујући сталној вези са Загребом, Мошин је за Народну библиотеку копирао целокупан материјал који је прикупио за 12 година управљања Архивом, као и целу припремљену колекцију знакова 15. века, чак и знакове из каснијих серија разних архива, почев од Дубровника и Задра. Сви ови знакови

систематизовани су у картотеци одвојених копија са посебним таблицама по одвојеним типовима и по хронолошком реду. На тај начин је филигранолошка колекција Београдског археографског одељења у то време имала око 30.000 копија и тиме доспела у стручну научну литературу.

У време научног рада и истраживања у Народној библиотеци у Београду покренут је још један значајан пројекат – рад на речнику средњовековног српског језика на научно-етимолошкој основи и примерима текста на основу познатог старог *Речника* Ђуре Даничића из половине 19. века. За пет година рада главни материјал у првој редакцији био је већ обрађен у више од 30.000 картица. Рад на овом пројекту прекинут је Мошиновим одласком из Народне библиотеке и пресељењем у Скопље.

Мошин је прихватио предлог Државног архива у Скопљу и отишао тамо ради оснивања Археографског одељења и систематске регистрације и описа словенских рукописа који су сачувани на територији Македоније. Прве три године одељење је имало само археографски задатак. Упоредо са описом рукописа, рађено је и на прикупљању споменика македонског порекла које су почетком 19. века разни колекционари однели у Русију и западну Европу и чувају се по разним збиркама музеја и библиотека. Наредних година, почев од 1968, Мошин је сваке године путовао у Москву и Лењинград да би у Московском историјском музеју, Народној библиотеци В. И. Лењина, Лењинградској народној библиотеци и Библиотеци Академије наука истраживао ове теме. Захваљујући томе, скопски архив је добио велики број микрофилмова. Веома значајан рад за историју македонског народа представљају идеје В. А. Мошина изнете у предговору за први том *Македонског дипломатског кодекса* (1975), под насловом „Споменици средњовековне новије историје Македоније”. Издање *Македонског дипломатског кодекса* је колекција старих рукописа и других споменика писмености из историје македонског народа у условима сложене спољне и унутрашње политичке стварности, у оквиру постојања под суверенитетом суседних моћних држава – Византије, Бугарске, Србије и Турске.

Рад В. А. Мошина на опису споменика словенске писмености протеже се на готово цели бивши југословенски простор. Он је радио у Загребу, Београду Скопљу, а 1978. године га је позвала Црногорска академија наука, урадио је каталогизацију једне збирке старих књига и рукописа која је захтевала посебан опис. Ради се о збирци коју је Академија добила на поклон од дипломате А. Милаковића.

Завршавајући *Аутобиографију* у октобру 1980. године у Лењинграду (где се налазио, како сам каже, у домовини, у гостима код сестре),

Мошин даје списак незавршених радова и даљих могућих планова: 1. Речник старосрпског језика; 2. Јужнословенска палеографија; 3. Хронологија српске историје средњег века, изражавајући наду да ће можда његови ученици и следбеници успети да заврше његово дело у југословенској науци. Констатује да је његов живот научника био не само интересантан него и радостан, захваљујући томе што је протекло у сталној духовној сарадњи са младим људима који су стремили к знању и у живој стваралачкој сарадњи постајали његови искрени пријатељи. На крају, Мошин се сећа своје драге супруге Олге, сталне сараднице и незаменљивог помоћника у његовом раду, практично при описивању рукописа, прецртавању водених знакова, преводу његових радова на стране језике, а која се истовремено стваралачки живо интересовала за сваку нову тему, улазећи у суштину проблематике, дајући своје мишљење и значајне примедбе.

Познато је да за *Аутобиографију* В. А. Мошина постоји велико интересовање код данашњих издавача у Русији и да је овај рукопис већ био готово припремљен за штампу уз коментар В. М. Загребина.⁴ Извесно је да је Загребин изненада преминуо и није успео да објави материјал, а није познато где се он сада налази.

Градска библиотека у Панчеву, где се В. А. Мошин води као завичајни писац, не осврћући се на догађаје око рукописа у Русији, у оквиру плана рада Одељења за израду библиографија и издавачку делатност за следећу годину припрема објављивљивање превода *Аутобиографије* у целости и са потребним коментарима.

¹ Аутобиографија. – стр. 31.

² Исто. – стр. 43.

³ Исто. – стр. 64.

⁴ М. Загребина Мошин помиње у *Аутобиографији* поводом истраживања у Државној народној библиотеци у Лењинграду године 1979. и заједничког рада на копирању водених знакова из рукописа Тресковачког поменика.